

การบูรณาการการเรียนการสอนรายวิชาสังคมศึกษากับพระพุทธศาสนาและพระวินัย Integrating Social Studies Teaching with Buddhism and Vinaya

พระปลัดสมศักดิ์ กตธมโม (โสรัถน์ถาวร)

PhraPalad SomSak Kajavaro (Soradthawon)

หลักสูตรครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
EducationTeaching Social Studies Affiliation of Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand
Corresponding Author's Email: sorattawons@gmail.com

วันที่รับบทความ: 4 เมษายน 2568; วันที่แก้ไขบทความ 22 เมษายน 2568; วันที่ตอบรับบทความ: 29 เมษายน 2568
Received: 4 April 2025; Revised: 22 April 2025; Accepted: 29 April 2025

บทคัดย่อ

พระวินัยในพระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในหลายมิติ ทั้งในแง่ของการตีความตามบริบทสังคมและตามการอนุรักษ์ธรรมชาติ โดยในมุมมองแรก พระวินัยมีเจตนารมณ์เพื่อเสริมสร้างศรัทธาในพระพุทธศาสนาและทำให้สอดคล้องกับค่านิยมของชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติตามหลักเสขียวัตถะและปาจิตตีย์ รวมถึงการปฏิบัติที่มุ่งสู่ความสงบและวิเวก ซึ่งถือเป็นวิธีการฝึกตนเองในป่าและธรรมชาติที่ส่งเสริมความสมดุลทางนิเวศ.

การตีความพระวินัยเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะในกรณีที่ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเผชิญกับการถูกทำลาย การตีความพระวินัยในบริบทนี้ยังคงยืนยันถึงความสัมพันธ์ระหว่างการปฏิบัติธรรมและการอนุรักษ์ธรรมชาติในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะในชุมชนพระสงฆ์ที่มีบทบาทในการดูแลและรักษาสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน โดยผ่านกระบวนการและพิธีกรรมต่างๆ เพื่อรักษาป่าไม้และธรรมชาติให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน

คำสำคัญ: การบูรณาการ; การสอนรายวิชาสังคมศึกษา; พระพุทธศาสนาและพระวินัย

Abstract

The Buddhist discipline is concerned with nature and the environment in many dimensions, both in terms of social contextual interpretation and nature conservation. From the first perspective, the discipline aims to enhance faith in Buddhism and align with community values, which are mostly related to the practice of Sekhiya Vattana and Pacittiya, as well as practices that aim for peace and solitude, which are considered methods of training oneself in the forest and nature that promote ecological balance. The interpretation of the discipline is concerned with environmental conservation, especially in cases where nature and the environment are facing destruction. The interpretation of the discipline in this context still confirms the relationship between Dhamma practice and nature conservation in the present era, especially in the monastic community that plays a role in caring for and maintaining the

environment sustainably through various processes and rituals to preserve forests and nature for the benefit of the community.

Keywords: Integration; Teaching of Social Studies; Buddhism and Vinaya

บทนำ

พระวินัยที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับธรรมชาติปรากฏหลายนัยทั้งนัยกว้างและนัยเฉพาะกรณี ในกรณีแรกปรากฏในความกว้างหรือตีความโดยเคร่งครัดเฉพาะเนื้อหาที่ปรากฏและพิจารณาบริบทสภาพสังคม พระองค์จะบอกเจตนารมณ์ของพระวินัยว่า “เพื่อความศรัทธาของคนที่ยังไม่ศรัทธา และเพื่อศรัทธาของบุคคลที่ศรัทธาอยู่” การบัญญัติสิกขาบทให้พระสงฆ์ประพฤติในกรอบของกฎทางสังคม พระวินัยส่วนใหญ่จะบัญญัติขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับความเชื่อของชาวบ้าน โดยเฉพาะพระวินัยเกี่ยวกับเสขียวัตรและส่วนหนึ่งของการปาจิตตีย์กรณีที่สองการตีความโดยความจำเพาะเจาะจง โดยใช้กรอบการอนุรักษ์ธรรมชาติที่ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันประสบกับการถูกทำลาย ซึ่งความหมายจะซ่อนอยู่ในความหมายกว้าง และมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน ยืนยันซึ่งกันและกันได้ น่าสนใจว่าการตีความพระวินัยมีมติความหมายที่ซับซ้อนหลายมิติทั้งความหมายแคบซึ่งมีข้อจำกัดและความกว้าง หลายมิติเหล่านั้นทั้งมีความเชื่อมโยงต่อการส่งเสริมการอนุรักษ์อย่างยั่งยืนและสมดุลอย่างไร (ประเวศ อินทองปาน, 2543)

การตีความในอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในปัจจุบันของพระสงฆ์ชุมชนได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะป่าไม้ จะมีกระบวนการและพิธีกรรมบางประการเพื่อจะรักษาสิ่งแวดล้อมป่าไม้ให้เกิดโยชน์แก่ชุมชนอย่างยั่งยืน รายวิชาจริยธรรมสิ่งแวดล้อม มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาเพื่อจะเข้าใจหลักธรรมผ่านการตีความของหลักคำสอนแล้ว การศึกษาผ่านภาคสนามที่พระสงฆ์เป็นแกนในการรักษาป่ากับชุมชนเป็นกิจกรรมการเรียนรู้การสอนผ่านประสบการณ์จริง ที่พระสงฆ์และชุมชนร่วมการเรียนรู้ทั้งด้านสร้างความเข้มแข็งชุมชนและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่เขาเห็นว่ามีความจำเป็นต้องช่วยกันแก้ไข

หลักพระจริยวัตรของพระพุทธเจ้ากับนิเวศวิทยา

พุทธจริยวัตรของพระพุทธเจ้าแสดงหลักการทางพระพุทธศาสนาทั้งระบบที่ว่า เป็นพุทธประเพณีไม่เฉพาะพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน (โคตรมะพุทธเจ้า) แต่พระพุทธเจ้าในอดีตทุกพระองค์และพระพุทธเจ้าที่จะมาบังเกิดในอนาคตก็ยึดถือพุทธประเพณีเดียวกันคือ การดำรงชีวิตอยู่ในป่า ประสูติในป่า ทรงตรัสรู้ในป่า ได้ต้นไม้ทุกพระองค์ (แต่ชื่อต้นไม้จะแตกต่างกัน) และปรินิพพานในป่า กล่าวได้ว่าป่าไม้เป็นเครื่องมือสำคัญและเป็นปัจจัยหลักทำให้พระพุทธเจ้าทรงบรรลุธรรม หากไม่มีป่าไม้พระพุทธเจ้าอาจจะไม่เกิดขึ้น ทั้งนี้เพราะพระพุทธเจ้าทรงพระองค์ล้วนอยู่ในป่าและตรัสรู้ใต้ต้นไม้ทั้งสิ้น ต้นไม้เป็นแกนสำคัญของพระพุทธศาสนาที่เดียวและป่าเป็นตัวแสดงความสัมพันธ์ของระบบนิเวศ ป่าไม้จึงมีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาตลอดประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาจนถือว่าป่าไม้เป็นส่วนหนึ่งในฐานะเป็นแหล่งปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้า เป็นสื่อแสดงหลักธรรมหรือตัวสะท้อนหลักธรรมและวินัย และเป็นสัญลักษณ์หรือเป็นจารีตธรรมเนียมของพระสงฆ์ เป็นต้น

ป่าจึงเป็นเครื่องมือในการฝึกฝนตนเองฝึกมีความสัมพันธ์กับผู้ฝึกตน กล่าวคือระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมมีความหมายได้หลายนัย ขึ้นอยู่กับการตีความและการใช้ประโยชน์ เช่น อาชีพการเกษตรจะเห็นว่าธรรมชาติที่มีความหมายที่มนุษย์เข้าไปจัดการ เข้าไปตัดและปลูกต้นไม้ ปลูกพืช ทำการเกษตร เป็นต้น คนเลี้ยงวัวที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับต้นไม้ จะมองว่าธรรมชาติ ต้นไม้มีความสวยงาม เป็นต้น ในทางพระพุทธศาสนา นิเวศและธรรมชาติมีความหมายได้สองนัย 1) นัยแรก มีความหมายของความไม่ดี เช่น การโดยไล่พระ

เวสสันดรออกจากเมืองไปสุป่า ป่ามีความหมายไม่ตี 2) ทศนะของพระพุทธศาสนา Mong Pa ในแง่ความสงบและวิเวกเพราะการฝึกตนเอง การเข้าไปสู่เพื่อฝึกตนเอง ป่าจึงมีความหมายเชิงบวก

พระพุทธศาสนามีเป้าหมายเพื่อบรรลุนิพพาน การหมดกิเลส การจะเข้าถึงได้คือการฝึกฝนในป่าและดำเนินชีวิตสอดคล้องกับนิเวศ การปรับตนเองเข้ากับนิเวศจึงแสดงฐานคิดความนุษย์กับนิเวศและสิ่งแวดล้อมมีฐานะเท่าเทียมกัน หรือนิเวศมีฐานะที่มีคุณค่าในตัวเอง การปรับและหลอมตนเองให้เข้ากับนิเวศ สิ่งแวดล้อมทำให้มนุษย์บรรลุเป้าหมายสูงสุดได้เพราะฉะนั้นแม้ป่าจะมีใช้พระพุทธศาสนาแต่เป็นเครื่องมือ แนวทางในการปฏิบัติที่เหมาะสมในการเข้าถึงหลักความจริงได้ดีที่สุดนั่นเอง

หลักพระวินัยกับนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อม

เป้าหมายของพระวินัย คือ การฝึกตนเองด้านกายและพฤติกรรมเป็นหลัก 1) ให้สอดคล้องกับค่านิยมร่วมและความคาดหวังของสังคม การปฏิบัติให้สอดคล้องกับความคาดหวังของสังคมเป็นการสร้างกลไกความสัมพันธ์ทางสังคมให้กลมกลืนและสอดประสานเป็นการเคลื่อนสังคมไปสู่สังคมที่มีภราดรภาพได้ ทุกสังคมจะมีกลไกทางวินัยหรืออาจจะเรียกชื่ออย่างอื่นไว้ควบคุม วินัยจึงเป็นผลผลิตของมนุษย์และเป็นมรดกของมนุษย์ 2) วินัยเป็นการควบคุมการกระทำ พฤติกรรมของบุคคลให้เกิดความเคยชินจนเป็นเรื่องปกติ การกระทำอย่างเป็นปกติก่อให้เกิดระเบียบ ความรับผิดชอบ และสอดคล้องกับหลักเป้าหมายของพระพุทธศาสนาที่จะเข้าสู่จุดสูงสุดได้ต้องผ่านการฝึกฝนตนเองเป็นไปตามลำดับขั้นสอดคล้องกับธรรมชาติสูงสุดได้ 3) พระวินัยทำให้เกิดการกลมกลืนเกลียดด้านจิตใจให้เกิดความเพียร ความตั้งใจและความรับผิดชอบตนเอง รับผิดชอบต่อสังคมและคนที่มีวินัยจึงมีเป้าหมายที่ชัดเจนและแน่วแน่ที่จะดำเนินการให้ไปถึง (อภิชัย พันธเสน, 2543)

ตัวอย่างพระวินัยกับระบบนิเวศและธรรมชาติ ดังนี้ เช่น การห้ามสร้างกุฎิด้วยดินล้วน (พระไตรปิฎก 1/75/2) การห้ามขุดดินหรือใช้ให้ขุด (พระไตรปิฎก 2/351/255) ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะเล่นน้ำ (พระไตรปิฎก 2/588/542) ภิกษุยังไม่ถึงครึ่งเดือนอาบน้ำ ต้องอาบัติปาจิตตีย์ เว้นแต่มีเหตุ (พระไตรปิฎก 2/512-8/551-5) ภิกษุไม่เป็นไข้ จักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงในน้ำ (พระไตรปิฎก 2/879/945-5) 1.3 การอนุรักษอากาศ เช่น ภิกษุใดไม่เป็นไข้ ผิงไฟ ก่อหรือใช้ให้ก่อไฟ ต้องอาบัติปาจิตตีย์ (พระไตรปิฎก 2/504/554) ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่เห็นน้ำล้างบาตร ซึ่งมีเมล็ดข้าวลงในละแวกบ้าน (พระไตรปิฎก 2/855/925)

หลักการตีความคือ 1) การห้ามดังกล่าวคือเป็นไปเพื่อฝึกตนข้างต้น ในแง่นี้ ระบบนิเวศและธรรมชาติจึงเป็น “เครื่องมือ” การฝึกตนของพระสงฆ์ โดยระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมไม่มีความหมายการดำรงอยู่แยกจากการฝึกตนของผู้เข้าไปเกี่ยวข้อง การปรากฏของนิเวศและสิ่งแวดล้อมธรรมชาติจึงปรากฏมีความหมายเช่นเดียวกับ การห้ามพระสงฆ์พูดเท็จจริง ห้ามลักขโมย เป็นต้น การห้ามดังกล่าวเพราะการกระทำละเมิดผู้อื่น การเทข้าวในละแวกบ้านไม่ได้มีความหมายในการละเมิดต้นไม้ แต่เป็นการละเมิดการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม เพราะก่อให้เกิดความสกปรกได้ 2) การฝึกตนทั้งมีความหมายของการฝึกด้านจิตใจ ฝึกพฤติกรรม การฝึกเช่นนี้จะส่งผลต่อพฤติกรรมเข้าไปเกี่ยวข้องกับระบบนิเวศและธรรมชาติในแง่บวก 3) การตีความเช่นนี้ จึงอธิบายได้ว่า การเทข้าวในละแวกบ้านเป็นการละเมิดสิทธิของชาวบ้าน ละเมิดผู้อื่น การไม่ละเมิดผู้อื่นเป็นการกลมกลืนตนเองให้พฤติกรรมที่ติงามขึ้น การมีจิตใจที่ติงามจะเห็น “คุณค่า” ระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมขึ้นมาได้ สิ่งแวดล้อมจึงมีคุณค่าตัวเอง

กล่าวอีกนัยหนึ่ง การไม่ตัดไม้เริ่มต้นเป็นการฝึกตนยังไม่ใช้การอนุรักษ แต่เมื่อไม่ตัดไม้และฝึกตนระยะหนึ่งแล้วการไม่ตัดจะเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติเพราะเห็นคุณค่าของต้นไม้ ซึ่งหมายถึง วินัยเป็นฐานของธรรมะนั้นเอง

หลักธรรมกับนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อม

อธิบายได้ว่าธรรมทุกข้อเป็นหลักธรรมเดียวกัน ใช้คำแตกต่างกันขึ้นอยู่กับนำไปใช้ เช่น ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นอันเดียวกับ ไตรลักษณ์ และเป็นอันเดียวกับ ปฏิจจสมุปบาท เป็นต้น ศีล สมาธิ ปัญญา อธิบายเป็นส่วนๆหรือขั้นตอนของการปฏิบัติ การปฏิบัติและขั้นตอนเป็นกระบวนการเปลี่ยนผ่านจากจุดหนึ่งไปสู่จุดหนึ่ง กล่าวอย่างกว้างๆ จากศีล สู่สมาธิ สู่ปัญญา การเปลี่ยนผ่านสภาพมาจากหลักไตรลักษณ์ (ไม่เช่นนั้นการปฏิบัติศีลก็ยังคงอยู่กับศีลตลอดไม่ไปสู่ปัญญา) กระบวนการความต่อเนื่องเป็นหลักของปฏิจจสมุปบาท เป็นต้น

เพราะฉะนั้น กล่าวได้ว่าหลักธรรมทุกข้อเป็นระบบนิเวศ คือกระบวนการเชื่อมโยงของสรรพสิ่ง หลักธรรมทุกข้อเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพราะหลักธรรมคือการกล่อมเกลาร่างกาย ไม่ละเมิดสิ่งใดๆ ให้เกิดความเสียหาย หลักธรรมจึงเกี่ยวข้องกับหลักธรรมทุกข้อ

การพัฒนาในมิติทางพระพุทธศาสนากับสังคมศึกษา

ผู้เขียนได้ศึกษาการพัฒนาถึงกระบวนการพระพุทธศาสนากับการพัฒนาที่ยั่งยืนกับรายวิชาสังคมศึกษาดังต่อไปนี้

1. กายภาวนา การพัฒนากายภาพ ร่างกายสุขภาพอนามัย สิ่งแวดล้อมที่เป็นวัตถุด้วย
2. ศีลภาวนา การพัฒนาสังคม ความเป็นธรรมาภิบาล
3. จิตภาวนา พัฒนาจริยธรรม อารมณ์ ความรู้สึก
4. ปัญญาภาวนา พัฒนาด้านสมอง การวินิจฉัย การพิจารณาญาณ สอดคล้องกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงที่ว่า

1. ใช้ทางสายกลาง โดยเน้นการดำเนินชีวิตหรือการดำเนินงานในลักษณะไม่เร่งรัดหรือเชิงเข้าจนเกินไป มีความพอดี อยู่อย่างประมาณตน ตามฐานะ ตามอัตภาพ ไม่หลงกระแสวัตถุนิยม มีอิสรภาพ สร้างพื้นฐานความมั่นคงให้กับชีวิต ทำให้สามารถพึ่งพาตนเองได้

2. ให้ความสำคัญกับความพอประมาณ โดยยึดหลักความมีเหตุผล และตั้งอยู่บนพื้นฐานความไม่ประมาท ใช้สติปัญญาในการพิจารณาเรื่องต่าง ๆ

3. ให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ ให้มีความพอเพียง ทั้งในด้านวัตถุและด้านจิตใจ เป็นการสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับจริยธรรม คุณธรรม และความซื่อสัตย์สุจริตให้รู้จักคำว่า พอ ขจัดความโลภใ้น้อยลง ให้มีความสุขทั้งทางกาย จิตใจ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ก่อความวุ่นวายให้สังคมโดยรวมส่วนมุมมองของพระพุทธศาสนากับสังคมศึกษาประกอบด้วยมิติทั้ง 3 ข้างต้น ดังนี้

หลักการตีความมิติทางวินัย คือ 1) การห้ามดังกล่าวคือเป็นไปเพื่อฝึกตนข้างต้น ในแง่นี้ ระบบนิเวศและธรรมชาติจึงเป็น “เครื่องมือ” การฝึกตนของพระสงฆ์ โดยระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมไม่มีความหมาย การดำรงอยู่แยกจากการฝึกตนของผู้เข้าไปเกี่ยวข้อง การปรากฏของนิเวศและสิ่งแวดล้อมธรรมชาติจึงปรากฏมีความหมายเช่นเดียวกับ การห้ามพระสงฆ์พูดเท็จจริง ห้ามลักขโมย เป็นต้น การห้ามดังกล่าวเพราะการกระทำละเมิดผู้อื่น การเทข้าวในละแวกบ้านมิได้มีความหมายในการละเมิดต้นไม้ แต่เป็นการละเมิดการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมเพราะก่อให้เกิดความสกปรกได้ 2) การฝึกตนทั้งมีความหมายของการฝึกด้านจิตใจฝึกพฤติกรรม การฝึกเช่นนี้จะส่งผลต่อพฤติกรรมการเข้าไปเกี่ยวข้องกับระบบนิเวศและธรรมชาติในแง่บวก 3) การตีความเช่นนี้ จึงอธิบายได้ว่า การเทข้าวในละแวกบ้านเป็นการละเมิดสิทธิของชาวบ้าน ละเมิดผู้อื่น การไม่ละเมิดผู้อื่นเป็นการกล่อมเกลาร่างกายให้พฤติกรรมที่ดีงามขึ้น การมีจิตใจที่ดีงามจะเห็น “คุณค่า” ระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมขึ้นมาได้ สิ่งแวดล้อมจึงมีคุณค่าตัวเอง

การตีความมิติด้านหลักธรรม หลักธรรมทุกข้อเป็นระบบนิเวศ คือกระบวนการเชื่อมโยงของสรรพสิ่ง หลักธรรมทุกข้อเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพราะหลักธรรมคือการกล่อมเกลادنอง ไม่ละเมิดสิ่งใดๆ ให้เกิดความเสียหาย หลักธรรมจึงเกี่ยวข้องกับ เป้าหมายสูงสุดทางพระพุทธศาสนา หลักการปฏิบัติเพื่อเข้าสู่เป้าหมายนั้น เมื่อเข้าสู่เป้าหมายสูงสุดมนุษย์จะเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ/ระบบนิเวศ คือหลอมเป็นหนึ่งเดียวกัน ไม่อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นการอนุรักษ์ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมหรือระบบนิเวศ เพราะทั้งนี้มนุษย์เป็นหนึ่งเดียวกับนิเวศอย่างสมบูรณ์ ถือว่าเป็นการอนุรักษ์อย่างแท้จริง

หลักการตีความพระพุทธเจ้ากับสิ่งแวดล้อมป่ามีความหมายไม่ตี 2) ทักษะของพระพุทธศาสนามองป่าในแง่ความสงบและวิเวกเพราะการฝึกตนเอง การเข้าไปสู่เพื่อฝึกตนเอง ป่าจึงมีความหมายเชิงบวก พระพุทธศาสนามีเป้าหมายเพื่อบรรลุนิพพาน การหมดกิเลส การจะเข้าถึงได้คือการฝึกฝนในป่าและดำเนินชีวิตสอดคล้องกับนิเวศ การปรับตนเองเข้ากับนิเวศจึงแสดงฐานคิดว่ามนุษย์กับนิเวศและสิ่งแวดล้อมมีฐานะเท่าเทียมกัน หรือนิเวศมีฐานะที่มีคุณค่าในตัวเอง การปรับและหลอมตนเองให้เข้ากับนิเวศ สิ่งแวดล้อมทำให้มนุษย์บรรลุเป้าหมายสูงสุดเห็นสาระสำคัญปรากฏ ดังนี้

ประการแรก ระบบสิ่งแวดล้อมเป็นกระบวนการทำงานของสิ่งมีชีวิตที่มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันในแง่ของการพึ่งพาซึ่งกันและกันทั้งในระดับเดียวกันและต่างระดับ ในระดับเดียวกัน เช่น นกกินผลไม้แล้วนำผลเมล็ดไปขยายผล การขยายผลก่อให้เกิดต้นไม้ปริมาณมากขึ้นในหลายแห่ง และส่งผลต่อนกมีอาหารเพิ่มขึ้น ในระดับที่แตกต่างกัน หนูกับงู ในบริเวณใดบริเวณหนึ่งเมื่อมีหนูมากขึ้นทำให้ทำลายพืชโดยเฉพาะพืชที่มนุษย์ปลูก งูจะกินหนู เมื่อหนูมีมีเยอะ งูก็มีปริมาณมากขึ้นและจำกัดหนูให้น้อยลง เมื่อน้อยลงงูก็จะมีอาหารน้อยลงการเพิ่มปริมาณงูก็น้อยลง หลักความสัมพันธ์ในระบบนิเวศเป็นความสัมพันธ์ไปสู่ความสมดุล

ประการที่สอง ความรู้ระบบสิ่งแวดล้อมทางพระพุทธศาสนา เมื่อพูดถึงระบบนิเวศทางพระพุทธศาสนา สิ่งแรกที่แสดงระบบนิเวศคือป่าไม้ เพราะป่าไม้ เพราะป่าไม้มีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา ทั้งพระพุทธจริยวัตร พระวินัยและพระธรรม เมื่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมได้ถูกทำลายลงอย่างในปัจจุบัน การหวนคิดถึงการมองเชิงระบบได้กลับมามีความสำคัญคือกระบวนการทำงานเป็นระบบเมื่อหวนมาถึงพุทธศาสนาจะเห็นว่าหลักการเรื่องนี้ทั้งหมดในพระพุทธศาสนาทุกมิติ อย่างน้อย 3 มิติ คือ 1) พุทธจริยวัตรของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์จะเกี่ยวข้องกับป่าไม้ 2) พระวินัย จะเกี่ยวข้องกับป่าไม้ สิ่งแวดล้อมโดยห้ามทำลาย หรือเข้าไปเกี่ยวในเชิงบ้นทอนสิ่งแวดล้อมนี้ และ 3) หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม เพราะสิ่งแวดล้อมเป็นตัวแสดงออกของหลักธรรม หมายถึงแสดงออกปรากฏเป็นรูปธรรม โดยเป็นสื่อของหลักธรรมได้อย่างดี พระองค์สอนธรรมจะใช้สื่อป่าไม้เป็นอุปกรณ์ เช่น หลักอิทัปปัจจยตา เป็นต้น (พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ.ปยุตโต). (2558:132).

ความรู้ประการที่สาม งานวิจัยในชั้นเรียนประเด็นการบูรณาการหลักนิเวศวิทยากับรายวิชาสังคมศึกษาสิ่งแวดล้อมวิทยามีความสำคัญและสัมพันธ์กับรายวิชาสังคมศึกษาในหลายมิติ ซึ่งสิ่งแวดล้อมหรือคำวานิเวศเป็นคำที่เพิ่งเกิดขึ้นในระยะเวลานี้ไม่นานนักและนำไปใช้ในหลายศาสตร์เช่นกัน นิเวศวิทยาลายเป็นคำอธิบายในด้านวิทยาศาสตร์กายภาพโดยเฉพาะวิชาชีววิทยา กระบวนการทำงานของระบบธรรมชาติ ก่อนหน้าวิทยาศาสตร์มีมนทัศน์การมองสรรพสิ่งเป็นต่างๆแยกออกจากกัน ต่อมาการมองแบบระบบนิเวศไม่ได้มองสิ่งต่างๆออกจากกัน แต่เป็นการมองกระบวนการทำงานของสิ่งต่างๆเชื่อมโยงกัน ต่อมาแนวคิดนี้ได้ถูกนำมาใช้กับศาสตร์ทางสังคมว่า มนุษย์ก็ไม่สามารถแยกกายจิต แยกปัจเจกและสังคมได้ ซึ่งเป็นหลักการขององค์รวมและบูรณาการที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน (เจริญ แก้วชัย, 2551)

การบูรณาการการเรียนการสอนรายวิชาสังคมศึกษากับพระพุทธศาสนาและพระวินัย

การบูรณาการการเรียนการสอนระหว่างวิชาสังคมศึกษาและพระพุทธศาสนา เป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงองค์ความรู้จากสองสาขาวิชาให้สามารถเรียนรู้และเข้าใจร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาและเสริมสร้างจริยธรรมและความรู้ให้กับผู้เรียนในระดับที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการเรียนการสอนในระบบการศึกษาของไทยที่มุ่งเน้นการพัฒนาคนทั้งในด้านปัญญาและคุณธรรม ดังนั้น การบูรณาการการเรียนการสอนในลักษณะนี้จึงไม่เพียงแต่เสริมสร้างองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับสังคมศึกษาและพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังช่วยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้วิถีการดำเนินชีวิตในสังคมตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาอีกด้วย

1. แนวทางการบูรณาการการเรียนการสอน

การบูรณาการการเรียนการสอนระหว่างวิชาสังคมศึกษาและพระพุทธศาสนาเริ่มต้นจากการเข้าใจลักษณะของเนื้อหาที่มีความเกี่ยวข้องกัน โดยวิชาสังคมศึกษามีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเรื่องสังคม วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และการดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคม ขณะที่พระพุทธศาสนาและพระวินัยเป็นหลักธรรมที่ช่วยให้มนุษย์มีการดำเนินชีวิตที่มีคุณธรรมและสันติสุข

ตัวอย่างการบูรณาการที่น่าสนใจ ได้แก่ การใช้หลักพระพุทธศาสนาในการสอนเรื่องการพัฒนาความสัมพันธ์ในสังคม ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของวิชาสังคมศึกษา โดยเฉพาะหลักการที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติตนในสังคม เช่น ความเมตตา ความเสียสละ ความซื่อสัตย์ และการยึดถือคุณธรรมต่างๆ ที่สอดคล้องกับหลักการของพระพุทธศาสนา ในขณะเดียวกันก็ควรเสริมเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของศาสนาและการพัฒนาสังคมในแง่มุมต่างๆ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจได้อย่างครบถ้วน

2. หลักการพระพุทธศาสนาและพระวินัยในสังคมศึกษา

การบูรณาการพระพุทธศาสนาเข้าไปในวิชาสังคมศึกษาอาจเริ่มต้นจากการศึกษาพระวินัย ซึ่งเป็นคำสั่งสอนที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เพื่อให้ภิกษุสงฆ์และสาวกปฏิบัติตามการดำรงชีวิตในทางที่ถูกต้องตามหลักของพระพุทธศาสนา พระวินัยจึงเป็นกฎระเบียบที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมในสังคม รวมถึงการปฏิบัติตนในสังคมและการทำหน้าที่ในสังคมอย่างมีคุณค่า การบูรณาการหลักพระวินัยในสังคมศึกษาจึงสามารถนำไปสู่การสอนเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของบุคคลในสังคม การช่วยเหลือผู้อื่น การเสียสละ และการรักษาความสงบสุขในสังคมได้

3. ประโยชน์จากการบูรณาการการเรียนการสอน

การบูรณาการการเรียนการสอนระหว่างวิชาสังคมศึกษาและพระพุทธศาสนามีประโยชน์หลายประการ ทั้งในด้านความรู้และการพัฒนาจริยธรรมของผู้เรียน ประการแรก ผู้เรียนจะได้รับความรู้จากทั้งสองวิชาที่เกี่ยวข้องกันอย่างลึกซึ้ง เช่น การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของสังคมและการพัฒนาของพระพุทธศาสนา การเข้าใจหลักธรรมและการนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน จะช่วยให้ผู้เรียนสามารถนำหลักการเหล่านี้ไปใช้ในการตัดสินใจและการปฏิบัติในการใช้ชีวิตในสังคมได้อย่างมีสติและมีคุณธรรม

การบูรณาการเช่นนี้ช่วยให้ผู้เรียนเห็นความสำคัญของการใช้ชีวิตในสังคมอย่างมีจริยธรรม โดยไม่เพียงแต่ให้ความรู้ทางวิชาการ แต่ยังเสริมสร้างจิตสำนึกในการเป็นพลเมืองที่ดีตามหลักของพระพุทธศาสนา การเรียนรู้หลักการที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติตนในสังคม เช่น การเคารพสิทธิของผู้อื่น การรักษาความสงบสุข การทำความดีร่วมกัน จะช่วยเสริมสร้างการพัฒนาอย่างยั่งยืนในสังคม

4. แนวทางการประยุกต์ใช้ในห้องเรียน

ในการนำแนวทางนี้ไปประยุกต์ใช้ในห้องเรียน ครูสามารถออกแบบกิจกรรมที่ให้ผู้เรียนได้ทดลองนำหลักการจากพระพุทธศาสนาไปใช้ในสถานการณ์จริง ตัวอย่างเช่น การเรียนรู้การปฏิบัติตนในกลุ่ม การทำกิจกรรม

ร่วมกันในห้องเรียนที่ส่งเสริมการทำความดี การเรียนรู้เรื่องศีลธรรม การพูดคุยเกี่ยวกับการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ โดยใช้หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ

นอกจากนี้ ยังสามารถจัดการเรียนการสอนที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของพระพุทธศาสนา ซึ่งไม่เพียงแต่ให้ความรู้เชิงวิชาการเท่านั้น แต่ยังช่วยให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจลึกซึ้งถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนาและสังคม รวมถึงการเข้าใจถึงความสำคัญของการรักษาคุณค่าทางจริยธรรมและศีลธรรมในชีวิตประจำวัน

สรุป

การบูรณาการการเรียนการสอนระหว่างวิชาสังคมศึกษากับพระพุทธศาสนาและพระวินัยเป็นกระบวนการที่สำคัญในการพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ความสามารถ และคุณธรรมในการดำเนินชีวิตในสังคม การนำหลักพระพุทธศาสนามาใช้ในกระบวนการเรียนการสอนสามารถเสริมสร้างจิตสำนึกในการเป็นพลเมืองที่ดี และการมีส่วนร่วมในสังคมอย่างมีคุณธรรม การบูรณาการนี้ไม่เพียงแต่ส่งเสริมความรู้ทางวิชาการเท่านั้น แต่ยังสร้างประสบการณ์ที่มีคุณค่าในการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา

เอกสารอ้างอิง

- เจริญ แก้วชัย. (2541). *แนวคิดจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อม: ศึกษาเปรียบเทียบทฤษฎีตะวันตกกับพุทธศาสนาเถรวาท* (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ประเวศ อินทองปาน. (2543). การศึกษาเปรียบเทียบนิเวศวิทยาในพุทธปรัชญากับนิเวศวิทยาแนวโลกตามทัศนะของอาร์เน แนนส์. *วารสารมนุษยศาสตร์*, 17(2), 30-46.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2558). *พุทธธรรม: ฉบับขยายความ* (พิมพ์ครั้งที่ 42). พิมพ์เนื่องในพระราชเพลิงศพนายเถลิง เหล่าจินดา.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎก (ฉบับภาษาไทย)*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2548). *นิเวศวิทยาแนวพุทธ (Buddhist Economics)* (พิมพ์ครั้งที่ 9). พิมพ์เผยแพร่เพื่อสร้างสรรค์कुศลในมงคลวารเริ่มวัยที่อายุครบ 20 ปี อนรรฆ เสรีเชษฐพงษ์.
- อภิชัย พันธเสน. (2543). *พุทธนิเวศวิทยา: วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับนิเวศวิทยาสาขาต่าง ๆ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).